

UDK 94 (497.6) "1943.11.25"

Uvodno izlaganje

POVODOM SEDAMDESET GODINA OD PRVOG ZASJEDANJA ZAVNOBiH-a

Husnija Kamberović

Univerzitet u Sarajevu, Institut za historiju, Bosna i Hercegovina

U svom uvodnom izlaganju autor je napravio pregled najznačajnijih datuma i značaja Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine u povijesti Bosne i Hercegovine. Mada se danas 25. novembar ne obilježava kao Dan državnosti Bosne i Hercegovine u svim dijelovima njenog teritorija, ipak poruke ZAVNOBiH-a ostaju trajna vrijednost za njen evropski put.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, ZAVNOBiH, 25. novembar, anti-fašizam

Sedamdeset godina od Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a dovoljan je vremenski raspon da se pokuša analizirati historijski značaj tog zasjedanja, ali i da se ocijeni dosadašnja brojna literatura o tome. Naše podsjećanje na taj događaj više je od pukog sjećanja na jedan historijski događaj. To je, zapravo, podsjećanje na sve nade i ideale, ali i na izgubljene iluzije dvadesetog stoljeća. To je priča o sveukupnoj povijesti ove zemlje, o njenim drevnim kraljevima, gracioznim i zanosnim princezama, slavnim junacima, nepoznatim malim herojima. To je priča o istinama i zabludama, o dobru i zlu, o antifašizmu i fašizmu.

Teško je naći zemlju u Evropi koja je samo u jednom stoljeću promijenila šest državnopravnih okvira, a da pri tome, usprkos tim promjenama, nije došlo do unutarnjeg razaranja tkiva te države. Bosna i Hercegovina je, od osmanskog, preko austrougarskog, jugoslavističkog, endehazijskog i socijalističkog do neovisnog državnopravnog statusa, prošla kroz “kratko dvadeseto stoljeće”, kako ga naziva slavni britanski historičar Eric Hobsbawm, preko brojnih prepreka i izazova koji su se u nekim razdobljima činili gotovo nepremostivim. Ne samo vanjsko okruženje, nego i složena unutarnja struktura države, ponekad su odavali mračne utiske o njenoj budućnosti. Zbog toga je ova zemlja imala nekoliko prijelomnih događaja u svojoj povijesti, ali je malo tih događaja koji se po svome značaju mogu uspoređivati sa događajem kojega se danas sjećamo. Profesor Todor Kuljić je u jednom svom eseju naslovljenom *Integracija preko datuma*, raspravljajući općenito o značaju obilježavanja praznika zaključio: “Praznici kao institucionalizovani datumi pamćenja, upozoravaju ne samo na to čega treba da se sećamo, nego i kada i kako treba da se sećamo. Društvenopolitičko usklađivanje pojedinačnog pamćenja je na delu kada istog dana cela zajednica pamćenja usmerava istorijsku pažnju na isti trenutak prošlosti preko usklađenog, ‘u korak’ doteranog pamćenja. Drugim rečima, kalendar olakšava da se kolektivno pamti na nivou cele zajednice, a ne fragmentarno”. Oduvijek su vladajuće elite preko određivanja praznika koji će se obilježavati nastojale izgrađivati kolektivno pamćenje i preko toga stvarati kolektivnu svijest. U Bosni i Hercegovini je također u skladu s promjenama političkih elita krajem 20. stoljeća došlo i do revizije praznika, ali činjenica da iz tog oficijelnog kalendara sjećanja, makar i na jednom dijelu ove zemlje nije izostavljen 25. novembar ukazuje kako taj datum ima posebno značenje u bosanskohercegovačkoj povijesti. Francuski povjesničar Pierre Nora je u jednom eseju pod naslovom *Između pamćenja i Historije. Problematika mjesta* spominjao “velike događaje” kao mjesta u panorami nacionalnog pamćenja. On tu zastupa tezu kako postoje dva tipa događaja, neovisno o njihovoj veličini. “Prvi su ponekad beznačajni, u svoje vrijeme jedva primjetni događaji, no kojima je budućnost retrospektivno dodijelila veličinu i status izvorišta, veličanstveni karakter inauguralnih prekida”. Upravo takvim ja smatram događaj od 25. novembra 1943. godine, kojega se danas sjećamo.

Bosna i Hercegovina je toga 25. novembra 1943. godine obnovila svoju državnost, koju je pod naletom moćnoga Osmanskog carstva izgubila 1463. godine. U akademskim krugovima bilo je puno rasprava o tome kako okarak-

terizirati razdoblje u bosanskohercegovačkoj povijesti od pada pod Osmanlije 1463. do zasjedanja ZAVNOBiH-a 1943. godine. Neki su čak tvrdili kako Bosna i Hercegovina kao država uopće ne postoji do 1992. godine i da postoji jasan diskontinuitet u državnompravnom smislu od 1463. do 1992. godine. Nije ovo prilika da se ulazi u akademsku raspravu o tim pitanjima, ali je nemoguće ne spomenuti potrebu sagledavanja događaja u širim povijesnim kontekstima. Srednjovjekovna država nije identična modernim državama, pa ni pojam državnoga kontinuiteta nije identičan u predmoderna i moderna vremena. Bosna je u povijesti prošla različita razdoblja. Bosanska država posrtala je i ponovo se uspinjala, a na nama je da dekodiramo odnose između tih posrnuća i uspona kako bismo mogli uočiti konstante bosanske povijesti. U tom smislu i naše sjećanje na 25. novembar, i općenito postojanje službenih praznika domoljubne vrste, samo potvrđuje argument već spominjanog francuskog povjesničara Pierra Nora, da se “(...) temporalna i topografska mjesta pamćenja pojavljuju u onim vremenima i na onim mjestima gdje postoji percipiran ili konstruiran lom s prošlošću”. Ali, upravo su ta mjesta pamćenja postala elementi na kojima se gradio zaseban identitet. U tom je smislu i značaj 25. novembra neizmjeran u građenju bosanskog identiteta. Zašto je to tako? Otkuda baš takav značaj događaja od 25. novembra 1943. godine? Želim odmah reći da značaj 25. novembra nije oduvijek bio isti. U socijalističko doba taj datum je pao samo četiri dana pred Dan Republike, 29. novembra, i dugo je bio u sjeni tog praznika. Nije to ništa čudno. Uostalom, i u Philadelphiji, gdje je proglašena neovisnost Sjedinjenih Američkih Država, sve do pedesetih godina 19. stoljeća nije postojao konsenzus o tome kako obilježavati godišnjicu. Suprotstavljene grupe su se čak i na ulicama sukobljavale oko tumačenja revolucionarnog naslijeđa, a tek kada se ta borba utišala Amerikanci su počeli slaviti 4. juli usaglašeno. Zbog toga ne čudi što niti danas mi u Bosni i Hercegovini nemamo usaglašene stavove vladajućih političkih elita oko 25. novembra. No, bez obzira na tu neusaglašenost, koja ne govori o značaju 25. novembra nego o savremenim političkim elitama, događaj od 25. novembra 1943. godine je sigurno jedan od najznačajnijih događaja u našoj povijesti. Toga je dana, na Prvom zasjedanju ZAVNOBiH-a u Varcar Vakufu (Mrkonjić Gradu), nakon živahnih rasprava koje su prije toga trajale nekoliko mjeseci, donesena Rezolucija u kojoj je definirano da “Narodi Bosne i Hercegovine (...) hoće da je njihova zemlja, koja nije ni srpska, ni hrvatska ni muslimanske nego i srpska i hrvatska i muslimanska bude slobodna i zbratimljena Bosna i Hercegovina, u

kojoj će biti osigurana puna ravnopravnost i jednakost svih Srba, Muslimana i Hrvata”. U nastavku Rezolucije ističe se kako će narodi Bosne i Hercegovine učestvovati “ravnopravno sa ostalim našim narodima u izgradnji narodne demokratske federativne Jugoslavije”. Ova je Rezolucija oživotvorila bosansku državnost (premda će tek na Drugom zasjedanju ZAVNOBiH-a u Sanskom Mostu 1. jula 1944., Bosna i Hercegovina biti definirana kao šesta federalna jedinica), i 1992. postala pravni temelj za referendum i međunarodno priznanje naše države. Dugo se i u našoj historiografiji i u javnom diskursu špekuliralo oko rasprava koje su sredinom 1943. vođene među komunističkom elitom o statusu Bosne i Hercegovine u okviru jugoslavenske federacije. Historijska je činjenica da je za vrijeme tih rasprava bila jedna dosta jaka i utjecajna komunistička grupa koja je osporavala ravnopravan status Bosni i Hercegovini u jugoslavenskoj federaciji nudeći joj status autonomne pokrajine. Međutim, treba naglasiti da korijen takvih diskusija nije sadržan u osporavanju zasebnog identiteta Bosne i Hercegovine, nego samo u dosljednom slijedenju sovjetskoga modela organizacije države koji je predviđao da federalne jedinice trebaju biti ustrojene kao nacionalne države, a etnički izmiješane povijesne regije kao autonomne pokrajine ili oblasti priključene pojedinim nacionalnim republikama. Jugoslavenski su komunisti sve do 1948. bili najdosljedniji sljedbenici sovjetskoga modela socijalizma, te i ne čudi da je jedna grupa utjecajnih komunističkih lidera i u ovo ratno vrijeme, oslanjajući se baš na taj sovjetski model, bila namijenila Bosni i Hercegovini autonoman, a ne ravnopravan i federalan status u jugoslavenskoj federaciji.

Značaj 25. novembra nije samo u Rezoluciji, koja na svoj već dobro poznati način definira Bosnu i Hercegovinu kao zemlju koja nije “ni srpska, ni hrvatska ni muslimanska, nego i srpska i hrvatska i muslimanska”, nego više u činjenici da je na taj datum uspostavljeno teritorijalno jedinstvo Bosne i Hercegovine i garantirana ravnopravnost i jednakost svih Srba, Hrvata i Muslimana u njoj. Nešto kasnije, na Drugom zasjedanju ZAVNOBiH-a održanom u Sanskom Mostu od 30. juna do 2. jula 1944., Bosna i Hercegovina je definirana kao “ravnopravna federalna jedinica u Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji”, te se posebno naglašava “ravnopravnost Srba, Hrvata i Muslimana Bosne i Hercegovine, koja je njihova zajednička i nedjeljiva domovina”. Ovaj stav iz Deklaracije o pravima građana od 1. jula 1944. sigurno je jedan od najznačajnijih stavova koje je usvojio ZAVNOBiH, jer upravo ova Deklaracija, naslanjajući se na raniju Rezoluciju sa Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a, definira *nedjeljivost*

Bosne i Hercegovine. To naglašavanje *nedjeljivosti* je pojam koji mora postati sastavnim dijelom svake priče o Bosni i Hercegovini. Bez obzira da li se radi o pričama o prošlosti ili budućnosti ove zemlje. Na toj nedjeljivosti su insistirale i bosanskohercegovačke vladajuće elite poslije Drugog svjetskog rata. Na tome su one posebno bile aktivne tokom 1960-ih i 1970-ih godina, kada je Bosna i Hercegovina učvrstila svoju ravnopravnu poziciju unutar jugoslavenske federacije. Ta ravnopravnost je istodobno značila afirmaciju bosanskohercegovačke državnosti, koja, doduše, nije imala međunarodni pravni status, ali će početkom 1992. i taj status međunarodno priznate države Bosna i Hercegovina dobiti zahvaljujući odlukama donesenim 25. novembra 1943. godine.

Danas, kada se provodi duboka revizija naše povijesti, često je prisutna teza o antifašističkim borcima iz Drugoga svjetskog rata, organizatorima zasjedanja ZAVNOBiH-a, koji su se borili isključivo za Jugoslaviju kao državu, a ne i za Bosnu i Hercegovinu kao državu. Nasuprot tim tezama, ovdje ću se samo pozvati na knjigu pod naslovom *Genocid i otpor u Hitlerovoj Bosni. Partizani i četnici od 1941. do 1943.* britanskog historičara Marka Attila Hoarea u kojoj je argumentirano dokazao da su bosanskohercegovački antifašisti vodili probosansku propagandu i na tome mobilizirali i bosanskohercegovačke Srbe, i bosanskohercegovačke Hrvate i bosanskohercegovačke Muslimane, koji su se uključili u borbu za multinacionalnu Bosnu i Hercegovinu, a protiv onih koji su mobilizirali mase za stvaranje velike Srbije ili velike Hrvatske. Drugim riječima, on je nedvosmisleno pokazao da se i najveći dio bosanskohercegovačkih Srba uključio na strani onih koji su podržavali multinacionalnu Bosnu i Hercegovinu i borio protiv dijela bosanskohercegovačkih Srba koje su četnici mobilizirali radi stvaranja Velike Srbije, i na antihrvatskom i antimuslimanskom šovinizmu. Zbog toga i djeluje gotovo nepojmljivo da se danas neko želi odricati antifašističkih ideala za koje se borio najveći dio svih bosanskohercegovačkih nacionalnih zajednica tokom Drugog svjetskog rata.

U vremenu poslije završetka posljednjeg rata unutar vladajućih političkih elita u Bosni i Hercegovini dugo se diskutiralo o državnim praznicima. Pojavljivale su se različite ideje i prijedlozi, ali i praksa obilježavanja državnih praznika. Međutim, nikakav kompromis oko toga nije postignut. Dio države ostao je vjeran odlukama 25. novembra. Posebno je važno da se tim odlukama od 25. novembra ne pridaje nikakvo ideološko značenje, nego se taj datum promatra u kontekstu njegova značaja za državnu historiju ove zemlje. Međutim, loše je ako se ovome datumu počne prilaziti samo iz formalnih ra-

zloga. Sedamdesetih i osamdesetih godina na ovaj dan su u pogon puštane tvornice, otvarane škole, putevi, mostovi. Danas smo zadovoljni ako se barem održi zvanični prijem, a vrpce o počecima gradnje nekih privrednih objekata se obično presijecaju uoči izbora. A kada izbori prođu – prođe i želja za gradnjom tih objekata.

Summary

ON THE OCCASION OF THE 70TH ANNIVERSARY OF THE FIRST SESSION OF THE STATE ANTI-FASCIST COUNCIL FOR THE PEOPLE'S LIBERATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA (ZAVNOBiH)

Seventy years since the First Session of the Anti-fascist Council for the People's Liberation of Bosnia and Herzegovina is a sufficient time span for the analysis of its historical significance but also for the evaluation of the vast literature about it. Although, in present Bosnia and Herzegovina, opinions of the ruling political elites about the 25th November are not adjusted, this event is certainly one of the most important in our history. It is particularly significant that the decisions of the 25th November are not attributed ideological importance and that this date should be considered in the context of its importance for the constitutional history of Bosnia and Herzegovina.

Key words: Bosnia and Herzegovina, ZAVNOBiH, 25th November, anti-fascism